

Bo Hakon Jørgensen

Stil og / eller diskurs?

'Diskurs' hører man nu næsten alle vegne. Man taler fx om en politikers 'diskurs' og mener en indsnævret udtalelse om - og følgelig også en ligeså indsnævret betragtning af - sagen fra vedkommendes side. Før i tiden, dvs. før 1990, ville man have sagt 'stil' uden helt samme negative aspekt. Og dog bruges stil stadig om modefænomener, om måder at leve på (livsstil) og om æstetiske fænomener. De to ord befinder sig altså i en slags diskursiv kamp, for de handler om samme område, her det talte og skrevne sprogs virkning, men med to forskellige tilgange. Disse to tilgange vil jeg belyse ved at sætte diskurs op mod litterær stil, skønt denne sammenstilling ikke er normal.

Men hvad er nu 'stil' i litterære værker? Som der står i utallige analyse-vejledninger: 'Gør rede for sprog og stil i teksten'. Derfra kender vi i hvert fald til fænomenet 'stil' og er vant til at søge stilistiske kendetegn som metafor, ellipser m. fl.. Fra vers er vi ligeledes bekendt med metrikken som et klart stil-tegn. Men bort set fra disse steder, og hvor stilen fx indebærer mange grafiske tegn som udråbstegn, indrykning m.m., er den ikke sådan lige til at få øje på, da stil ikke har noget særligt sprogligt mærke. For hvis den ikke er den samlede mængde stilistiske udpegninger, hvad er den så? Den er sætningernes sammenhæng fremad såvel i deres udtryk som i deres emneområde. Stilen er en skriven fremad, der former sig efter nogle iboende principper, det ofte ytrer sig i valg mellem forskellige ord for det samme, men også i række varierede gentagelser. Og netop variationerne gør stilen vanskelig at pege ud. Der skal et tolkende blik til at kalde stilen frem som formuleret. For den skrivende er den ofte til stede som en rytme eller en tone i det skrevne, som søges bibeholdt, medens den læsende føler sig påvirket og må bestemme tekstens appel ud fra sammenligninger med andre stilarter.

Alligevel er stilen en højst mærkbar for den læsende og forekommer som en usynlig 'farvning' af det anvendte ordmateriale - à la den brune tintning film anvender for at sige, at billederne er fra gamle dage. 'Stilens maske' er et andet udtryk, man bruger; men skal man det, bør det være i Karen Blixens

forstand: "Paa din Maske skal jeg kende dig"¹, hvor masken ikke er absolut forskellig fra det ansigt, der er under, og hvor en lang næse dér også medfører en lang næse i masken. Dog er man da, med en sådan forklaring af det faktiske fænomen 'stil', allerede rodet ind i den gamle dualisme mellem en form (stilen) og et bagvedliggende indhold.

For at beskæftige sig med stil må man, som Roland Barthes² siger det, skabe sig et metaforisk billede af dette usynlige, men sanseligt mærkbare fænomen. Barthes vælger sig billedet af et løg, hvor løglagene er form og indhold for hinanden indad mod et en fraværende kerne. Det gør han for at opløse det gamle billede af en stenfrugt med blødt frugtkød som formen udenom og en hård kerne indenunder som indholdet, en forestilling, som det ovenfor nævnte 'stilens maske' jo også forholder sig til.

Skulle jeg vælge mig et lignende brugbart billede af stilen, skulle det være en strøm i en bæk, der løber af sted og under sit løb på grund af bundens underliggende formationer danner små hvirvler af selve bevægelsen fremad, gentagne hvirvler, der dukker op og forsvinder igen længere fremad. Et sådant billede passer på de lineært fremadløbende kunstarter som musik og litteratur, medens det tilsyneladende passer dårligt til arkitektur og maleri, med mindre man dér vil tillade bevægelsen at være fra det indre til det ydre. I det litterære værk ville imidlertid et sådant fremadløbende billede fange stilens karakter af tilblivelse og intention og desuden dens tendens til undervejs at tydeliggøre sig i markante formuleringer³, herunder de nævnte stilistiske.

Men hvorfor nu denne særlige interesse for stilen i det litterære værk? Fordi det er første instans af forfatteren-skriveren, det hvorpå alt andet i teksten hviler, som fx i en roman: handling, replikskifter, landskabs- og personbeskrivelser. Stilen er vedkommendes farvning af det anvendte materiale, og i farvning ligger også udvælgelsen i materialet og det særlige forløb, det får gennem teksten. Før noget andet er en sådan tekst jo skrevet som en uformuleret intention, der gennem mødet med sprogets materiale og dets indbyggede regler tvinges til sin særlige og måske let forandrede formulering. Endvidere tilføjer nedskrivningen teksten den for stilen vigtige kvalitet, at den er håndværksmæssigt gjort. Og man kunne tilføje, at der i en litterær

---

¹ "Syndfloden over Norderney" fra *Syv fantastiske Fortællinger*

² Roland Barthes : "Stilen og dens billede" (ca. 1970) in *Forfatterens død og andre essays*. Kbh. 2004

³ Ligner Finn Stein Larsens model i *Prosaens mønstre*. Kbh. 1971 s. 12, hvor han taler om repetitions-mønstre og udfoldelsesmønstre.

tekst faktisk intet andet er end stilen i bred forstand som skriftens fremfærd, hvoraf vores forestillinger om huse, træer og mennesker vokser frem, medens vi læser. De enkelte ord og deres kombinationer i stilen provokerer os til disse forestillinger gennem deres affektive påvirkning af os. På denne måde er stilen den stærkest styrende kraft i den litterære tekst – og da også den, vi husker længst som tekstens *stemning*, når alt andet er glemt, som fx hvilke personer, der handlede med hvem, og hvor det foregik. Denne glemsel er sådan set en kraftig virkelighedsfornemmelse, der udraderer vores fiktive oplevelser i det læsende øjeblik til fordel for den sandhed, at det vi har siddet med mellem hænderne er et andet menneskes forsøg på at skrive en gengivelse af sin øjebliksverden med skriften som medium på et andet tidspunkt. To verdener mødes i det fiktives overbegreb, skriverens og læserens, og det er i stilen, at dette møde sanses tydeligst og længstvarende, skønt der altså skal en særlig indstilling til for at afdække dette stilens arbejde. Denne sidste næsten personificerende fremstilling af stilen gør, at man må tage udtrykket 'stilens maske' til nåde igen. For stilen er jo i en eller anden forstand en repræsentation af den skrivende persons eksistens i det skrevne værk, og 'maske' (evt. spor) gengiver udmærket, at vi aldrig når igennem til skriveren selv, men kun til hans/hendes skriftlige udformning af sig selv.

På denne baggrund kunne man måske vove følgende definition af stil i et litterært værk: 'Stil er et spor af en persons vilde farvning af sprogmaterialen om en sag med henblik på at fremsætte sagen som kunst og dermed overbevise æstetisk'.

Og herimod diskurs –

Skønt der eksisterer mere end 30 forskellige betydninger af 'stil' i de mest avancerede ordbøger er det dog tydeligt, at de alle i en eller anden tænkelig forstand forholder sig til ordets etymologi i skriveredskabet 'stylus' færd hen over en vokstavle i antikken og senere, hvorfor det altså har at gøre med individets særegne måde at forme skriften på, og videre associeret heraf dets måde at organisere sit liv på fx sin 'livsstil'. Man skulle således tro, at man havde begreb nok til at karakterisere menneskers særegenhed. Men nej, fra og med Michel Foucaults *Ordet og tingene* (1966) vokser diskurs-begrebet frem om næsten det samme område, og forskellene mellem stil og diskurs bliver markante og vigtige, også fordi diskursbegrebet ikke forbliver hos Foucault, men overtages af sociologien og dermed forandrer sig ganske betydeligt. Man kan sige, at diskurs-begrebet er udviklet af stil-begrebet som en

dekonstruktion af det ved at benægte dets formudsagn, og mere herom senere.

Først og fremmest må det fastslås, at 'diskurs' ikke eksisterer som noget praktiseret⁴. Det er noget, man siger, andre gør, når de taler eller skriver. Det er et konstrueret begreb til sammenfatning af en persons talen eller skriven opfattet som et gruppe-talerør. Dertil er det i udpræget grad et indholdsbebegreb, som en analysator anvender på et udvalgt materiales ordforråd eller bestemte vendinger i sproget. Man taler om fx 'politisk diskurs', 'medicinsk diskurs' eller 'rundbords-diskurs' m. fl. Følgende eksempel fra Winther Jørgensen og Philips *Diskursanalyse* (1999) viser brugen over for en interview-situation: [først bringes i bogen et citat fra et interview, som citeres så mange gange i brødteksten, at vi nøjes med den tolkende tekst her]

Sine [personen, der bliver interviewet] begynder med at trække på en interdiskursiv blanding af en *forbrugerdiskurs* og en *økologisk diskurs*. I forbrugerdiskursen konstrueres forbrug som noget legitimt, fordi det tilfredsstillende individuelle krav: "vi har to biler holdende derude [...] samtidig er det vildt fedt fordi, det gør at vores hverdag hænger bedre sammen". Den økologiske diskurs er i modstrid med forbrugerdiskursen. Ifølge den økologiske diskurs burde forbrug af materielle goder begrænses på grund af ens ansvar for naturen: "fordi Stefan [Sines mand] har fået firmabil og vi har vores egen ikke og det er vild luksus [...] og hvis jeg skulle kigge på det med miljørigtige briller og nogen stod, så vidste jeg godt, ja, mm, det var ikke så godt og vi brude tage cyklen ohm og det gør jeg ikke" /---/ Sines identitet er et produkt af forskellige diskurser. Hun er ikke bare 'forbruger' eller 'økologisk bevidst' eller 'begrænset af hverdagens krav'. Hun *konstruerer* derimod en selv-identitet af elementer fra de forskellige diskurser, som artikuleres sammen, så de skaber en hybrid diskurs. (Mine kursiver) (Winther Jørgensen & Philips: 1999, s. 160-61).

Som man vil se betegner 'diskurs' en stiliseret sammenfatning af indholdssiden i de citerede udsagn. Af Sines udsagn udtrækkes bemærkninger, som kan lægges i de forudkonstruerede kasser: økologisk tale/ forbrugertale. Udsagnenes form interesserer ikke, det er alene indholdet eller emneområdet repræsentation, der gør. Det hævdes endog, at personen Sine 'trækker på' et lager af diskurs-talemåder i sit repertoire. Og på lignende måde ses også

---

⁴ Ligesom en norm ikke eksisterer men er et gennemsnit af handlinger. Konstruktivister vil med deres strukturalistiske baggrund modsætningsvis hævde, at mennesker netop praktiserer de mønstre, som sproget har bundet dem i. Det her valgte subjekt-udgangspunkt tiltro imidlertid ikke disse mønstre en sådan kraft. Men det følger af det, at heller ikke 'stil' kan siges at være praktiseret i egentligste forstand af et subjekt.

hendes identitet konstrueret (dvs. sat sammen) af de par stykker, hun benytter i dette tilfælde. Hun betragtes som en repræsentant for udbredte talemåder i det nuværende samfund omkring det at være 'forbruger' og det at være optaget af 'økologi'. Diskurs kan følgelig karakteriseres som standardiserede og stabiliserede talemåder omkring bestemte emnekredse – og subjektet levnes ikke nogen individuel kreativ indflydelse på dem. Hun er i hvert fald ikke bevidst om, at hun optræder i disse diskurser og ville vel heller ikke selv karakterisere sine udsagn som sådan. Diskurs tjener til rubricere gruppe-talemåder i samfundet som ideologiske udsagn, der på lignende måde som identiteten kan sættes sammen (konstrueres) til overgribende ideologier. Konstruktionsforestillinger er en sammenføjning ved at sætte ved siden af, uden at de forskellige elementer ses i en forstået sammenhæng i forhold til de andre indgående elementer. Hensigten er ikke at forstå men at opdele betydningscirkulationen i samfundet sociologisk. Alligevel rummer diskursbegrebet ikke bare en beskrivelse men også en god portion kritik. Analysatorens forudkonstruerede diskurs-forestillinger finder deres eksemplifikation i interviewet, og det bebrejdes indirekte interview-personen, at hun anvender diskurserne, og at hendes identitet er en hybrid-diskurs. Der spøger i al konstruktivisme, som diskursanalysen tilhører, den skjulte utopi: 'at alt kunne have været anderledes'. Og det er egentlig for at finde vejen til dette 'anderledes', at diskursanalysen udføres, især når den gennemføres på politiske emner. For disse diskurser er som udbredte talemåder undertrykkende og livsfastlåsende for brugerne. Det vil igen sige, at diskurser er sprog, der virker på mennesker igennem de normsatte indholdselementer, de rummer.

Man kunne, på lignende måde som med stil, vove en definition af diskurs: 'Diskurs er situationsbestemte (samfunds-) gentagne talemåder(sprog), hvis indhold af en analysator tildeles en ideologisk betydning, idet de hævdes at være ubevidst begrænsende for menneskers sociale fremstilling af sagen'.

Gentager man på dette sted stildefinitionen fra før, ser man både forskelle og ligheder: 'Stil er et spor af en persons vilde farvning af sprog materialet om en sag med henblik på at fremsætte sagen som kunst og dermed overbevisende æstetisk'. Ligheden er, at de begge handler om *virkende* sprog. Forskellene er dels graden af bevidsthed om denne virkning og dels, at diskurs handler om indhold som politisk/socialt udsagn og stil om form som æstetisk udsagn.

Videre om stil og diskurs

"Kong Christian stod ved højen Mast i Røg og Damp", lyder første linie af Danmarks gamle kongesang. Hvad er nu forskellen mellem at bestemme denne sætning som 'lyrisk national stil' eller som 'national diskurs'? På et første niveau er det forskellen mellem at anskue den som kunst - eller at se den som udtryk for emneområdet: det nationale. På andet niveau er det modsætningen mellem accept og kritik. En kunstnerisk stil accepteres, fordi den anses for at være uskadelig, medens en diskurs er farlig, fordi den påstås at kunne ændre verden dvs. fastlåse den. Alligevel ligner de to bestemmelser som sagt hinanden ved at udtale sig om sprogets virkning, dets appel. Stilen siger noget om virkningen ved formens 'skønhed' på publikum, diskurs noget om den 'skadelige' virkning ved indholdet, meningen. Stil er på en særlig måde en ekstra 'mening' omkring den saglige mening, der ved at pege på sin 'gjorthed' sætter denne saglige mening delvist ud af kraft ved at fiktivisere den. Diskurs sætter på sin side også den saglige mening ud af kraft ved at mistænkeliggøre den som ideologi. Følgelig kan diskurs ses som en dekonstruktion af stil, der nægter at forholde sig til stilens kunnen: at gøre sagen, Danmarks konge, subjektiv oplevelig for den syngende 'læser'. For det var jo det Ewald ville med sin stil-formulering, der jo ikke bare lød: 'Kong Christian stod på et skib i krig'.

Hvornår skete skiftet?

Engang mellem 1985⁵ og 1995 tabte stilbegrebet inden for den sproglige karakteristik af tekst og tale til diskursbegrebet.

Forståeligt var det vel, at det skete, al den stund diskurs synes at være mere veldefineret end stil, som desuden har stilistik som besværligt påhæng. Sandsynligvis skete skiftet med retorikkens genopdukken i 1980'erne som katalysator, for her begyndte man at tale om, at en talende ikke havde sin egen stil, men udfoldede en retorik, samt at stil kunne læres netop ved retorik. Jeg husker, hvorledes jeg dengang vredt reagerede på, at få min tale karakteriseret som retorik, for den var da ægte nok ment fra min side, skulle jeg mene. Men man havde tydeligvis et behov for at rubricere en tekst eller tale under et generaliserende begreb, således at man en bloc kunne tage afstand fra den udtrykte sag ved at karakterisere den sprogbrug, den blev udtrykt i, som fastlåst. Eller rettere gå uden om sagen, og se den helt indeholdt i

---

⁵ Gumbrechts antologi om 'Stil som et diskurselement' er fra 1986 - og Faircloughs bøger om diskurs-analyse fra de første fem år af 1990'erne.

de retoriske greb, der blev anvendt, skønt taleren ikke vedkendte sig sådanne. Diskursforestillingen synes at forlænge denne tilgang ved at betragte talen eller teksten som sammenbragte eller kæmpende flader af 'lånte' formuleringer fra socialt italesatte emneområder. Disse lån indser brugeren ikke, men den analyserende har konstrueret sit blik eller perspektiv således, at sammenbragtheden i diskursen træder tydeligt frem. Medbetydningerne i ordet 'konstruktion' taler desuden om en udkastet plan eller fx at konstruere en trekant, hvilket medfører, at diskurs er et ufærdigt fænomen og dermed også endnu ikke virkeligt. Blikket der får diskursen til at træde frem går følgelig ud fra, at der en principiel og indbygget fejl i brugerens omtale af sagen. Denne omtale kunne have været anderledes, sagt med socialkonstruktivismens motto. I hvert fald er den berøvet muligheden for at tale sandt om sagen.

Sandheden?

Min hermeneutiske indføring af 'sagen' gør sig også gældende i den følgende holdning til diskursbegrebet. Jeg postulerer i forlængelse af det foregående, at diskurs som begreb fratager taleren eller teksten fordringen på at tale sandhed⁶. Da en sådan 'fordring på sandhed' er vigtig for min argumentation, vil jeg lige berøre dens udspring hos Gadamer:

Dette, 'at foregribe det fuldkomne', der leder al vor forståelse, viser sig følgelig i hvert enkelt tilfælde som værende indholdsmæssigt bestemt. Der forudsættes ikke blot en immanent enhed af mening, som leder læseren, men læserens forståelse ledsages hele tiden også af transcendent forventninger om mening, der udspringer af det mentes forhold til sandhed. Den, der modtager et brev, forstår meddelelsen i det og ser til at begynde med alt med brevskriverens øjne, dvs. han tror på sandheden af det, som står skrevet, forsøger ikke at forstå brevskriverens mærkelige holdninger i sig selv.⁷

Samtalen med en anden og med en tekst kommer i gang, idet vi tiltror den anden at have en sandhed for vedkommende at fortælle om sagen. Vi starter sjældent med at mistro den anden, og overhovedet begynder vi også med at gå ud fra, at vi har fælles begreber at henvise til, således at samtalen om sagen kan forløbe gnidningsløst. Det er dette Gadamer kalde 'at foregribe det fuldkomne' og jeg 'fordringen om sandhed'.

---

⁶ Hvilket er indlysende, da socialkonstruktivismen netop er karakteriseret ved at være et opgør med det klassiske sandhedsbegreb.

⁷ Gadamer: "Tidsafstandens hermeneutiske betydning". Fra *Sandhed og metode*. Århus 2004, s. 277ff.

Noget sådant kommer diskursteorien let om ved, idet den overhovedet ikke opererer med et sandhedsbegreb, men fikst arbejder med den særlige betydning af 'kontingens', at alt kunne være anderledes. Men kan det det for et subjekt, der oplever verden ud fra sit sted? Kan det det for et subjekt, der kun har ét liv at gøre godt med, én historie, nemlig sin egen? Kan man have passion for andet end sit eget liv? Kan man have den passion for det sociale, som socialkonstruktivismen forudsætter ved rykke vægten fra subjektet til de relationer, det indgår i, og se disse relationer opbygge eller konstruere mening?

Det er da heller ikke passion, man ønsker at komme ind på, når man arbejder med diskurs. Her skal man acceptere en hel pakke synspunkter bl.a. "at sandheden er selv altid en diskursiv konstruktion"(62), sådan som den pædagogisk fremragende indføring i diskursanalyse belyser det i Jørgensen og Phillips *Diskursanalyse* fra 1999, hvori det i en bemærkelsesværdig note lyder:

Principielt vil ingen af tilgangene [diskursteori, kritisk diskursanalyse eller diskurspsykologi] tage stilling til hvorvidt politikerne [i en refereret debat] *bevidst* bruger sproget retorisk. Formålet med diskursanalysen er ikke at komme bag om diskursen OG IND I HOVEDET PÅ FOLK, men at analysere det faktisk sagte I SIG SELV[...]. (kursiv er tekstens, versalerne mine) (s. 194 note 19).

Dette sted er sigende for, hvad man ønsker at opnå ved at bruge begrebet diskurs. Det skal bruges til at sætte sig ud over den enkeltes subjektive tilgang til verden og generalisere vedkommende ind under et gruppe- eller kollektivsynspunkt⁸, der kan rammes af en kritik, fordi det ikke længere er bundet til det enkelte menneske. Vedkommende sagde ganske givet det omtalte, men det skal ikke forstås ud fra personens horisont, men fungere som eksempel på udbredte talemåder, noget han /hun har fælles med mange andre, og som altså skal åbnes for muligheden at blive noget helt anderledes. Findes i øvrigt 'det faktisk sagte' i sig selv? Er der ikke altid en afsender, en modtager, og en situation omkring en tekst eller en tale? Og hvad får man ud af at analysere

---

⁸ Jf. Faircloughs definition: " Diskurs set som en politisk praksis, der etablerer, fastholder og forandrer magtrelationer og de kollektive størrelser (klasser, alliancer, samfund, grupper), som magtrelationerne udspiller sig imellem. Diskurs forstået som en ideologisk praksis konstituerer, naturaliserer, fastholder og forandrer betydningsfastlæggelser af verden ud fra forskellige positioner inden for magtrelationer." in *Kritisk diskursanalyse*. Kbh. 2004 (Engl. 1992), s. 21.

det 'i sig selv', hvis man sætter sig det for? Man får analyseret nogle 'generalsubjekter' frem, der i medicirkulationen som spøgelse eller personifikationer taler på menneskers og magtsynspunkters vegne. Diskurser er sådanne personifikationer af talemåder, og det er dem, den indeholdte kritik slås med at ælte til noget helt anderledes; uden nogensinde at nå det enkelte talende eller skrivende menneske, der meget vil have sig frabedt at være en diskurs.

Winther Jørgensen og Philips redegør stringent for diskursteoriens rødder såvel i strukturalisme (sprogsyn) som i marxisme (ideologisynt), og man må da også sige, at diskursforestillingen transporterer gengangere fra 60'erne og 70'erne helt op i 1990'erne. Saussures arbitraritet konstituerer igen hele tilværelsessynet som den evige betydningsgliden. Massen genfremføres i gruppe- og kollektiv-forestillingerne, den 'falske bevidsthed' genfremføres i synet på subjektet, som er decentraliseret og ikke klar over den diskurs, det selv taler i, og endelig er klassekampen blevet til en kamp mellem diskurser om at besætte retten til at formulere 'sandheden'. Ikke siden positivismen har man hørt en lignende skråsikkerhed – denne gang ikke på verdens nødvendighed, men nu på dens kontingens (tilfældighed - eller at alt kunne være anderledes).

Forsvar for diskursanalysen

Ingen kan nu længere være i tvivl om mit essentialistiske udgangspunkt, der aldeles ikke passer sammen med diskursteoriens grundlag. Ikke desto mindre mener jeg, at diskursanalysen egner sig mægtig godt til samfundsmæssige udsagn, der netop kæmper med andre lignende om retten til at definere, hvordan vores besluttede omverdensliv med hinanden skal se ud. Der er vi nødt til at opfatte hinanden som grupper for at kunne forhandle, udstikke love m.m. Problemet er blot, hvis dette sociologiske/ kommunikative diskursbegreb overføres til den litterære tekst, hvor tværtimod 'stil' er bedre egnet til at karakterisere udtrykket som sag i sig selv. Men mere herom senere. Først må vi gentænke diskursbegrebet nøje for at sikre os, at hensigten bag det er forstået, således at vi indser, hvorfor det kunne erstatte stilbegrebet.

Ligesom stil er diskurs ikke noget teksten selv siger, den er, eller har i sig. Det er i begge tilfælde noget som andre, en anden udenfor, hævder om den, en slags model, der trækkes ud af den (stil), eller den får lagt ned over sig (diskurs). Man kan yderligere

skyde sig ind på ordet 'diskurs'⁹ betydning ud fra flere sætninger hos Jørgensen og Philips – og læg vel mærke til, at jeg ikke kritiserer deres formuleringsevne eller synspunkter – men her blot prøver at forstå begrebsdannelsen. Jeg vælger den følgende sætning og indsætter i skarp parentes det, man, på ordet 'diskurs'' sted, før i tiden kunne sige:

Inden for den diskursteoretiske ramme viser teksten, hvordan der kan foregå en kamp mellem diskurser [forskellige meninger, synspunkter, holdninger] om, hvordan nationen skal defineres [...] (Jørgensen og Philips 1999:192) (min skarpe parentes).

Gennem udskiftningen bliver det klart, at diskurs ikke forholder sig til det, som enkeltpersoner mener, har af synspunkter eller holdninger. Begrebet går bag om ryggen på disse enkeltpersoner og indordner dem under en statistisk segment-forestilling, en gruppe eller en flade, hvor alle tænkes at mene det samme, eller hvor deres individuelle meningsforskelle er reduceret bort. Der ligger kort sagt i 'diskurs' en slags *afstandtagen* til den enkelte talende eller skrivende, der ikke indser, hvad vedkommende er i gang med at gøre i sin formulering af egne synspunkter. Eller omvendt er 'overbevidst' om netop sin retoriske anstrengelse for at forfalske dem. En anden sammenhæng formulerer det således:

Amin forsøger her at løsrive konflikterne fra den nationale diskurs og i stedet *reartikulere* dem i en diskurs, hvor verden er inddelt i klasser. (Jørgensen og Philips 1999: 199) (min kursiv)

Ordet 'reartikulere' antyder den retoriske dimension i diskursbegrebet. Det kan læres som en maskinel færdighed, men det kan aldrig optages i subjektet som en ændret synsmåde og følgende ændrede formuleringer. Der findes sandsynligvis en række diskurser, som man kan vælge imellem, men i valget afslører man sig for den bestemmende forsker, der har overblik over deres samlede mængde og deres indbyggede 'falskhed' i

---

⁹ Fx: "Den tværfaglige diskursanalyse, hvor diskurs anvendes som "betegnelsen for konkret sprogbrug, der defineres, idet den anvendes inden for bestemte konventioner som fx nyhedsinterview, en rundbordssamtale eller en forelæsning. Denne anvendelse af diskursbegrebet peger i retning af de sociale magtforhold, som sprogbrug udfoldes indenfor". Drotner 1991 s. 100)

forhold til diskursforestillingens grundsætning: 'at alt kunne være anderledes'. At se ud over de forskellige diskurser, som mennesker betjener sig af som gruppetyper, er at se ud over personer, som ikke regnes for at være ved deres fulde fem eller blot myndige. Diskursen tager magten over dem, og de bliver som diskursen. Og det er lidt af en gåde, hvorfra den således bestemmende forsker får sin magt til at rubricere mennesker således? Måske fra frigørelsestraditionen, der hævder, at 'det anderledes' er det bedre og friere?

Det kunne man få en idé om, når man ser på definitionen af en diskurs¹⁰: "En diskurs forstås som en *fastlæggelse* af *betydningen* inden for et bestemt *domæne*"(s.36, min kursiv). For bag 'fastlæggelse' ligger påstanden om betydningers positive stadige gliden i tid, et fænomen som er muliggjort af Saussures arbitraritet, hvor sproget er uden direkte reference til virkeligheden og derfor kan komme i skred i signifierernes flyden af sted. At sætte sig op mod denne gliden er at udfolde ideologi eller netop at holde fast på, fastlægge betydningen. Når man gør noget sådant, gør man det kunne for at fremme sin egen verdensopfattelse og er hermed ideologisk. Hvordan 'domæne' nærmere skal forstås er ikke ganske klart, men det kan sikkert oversættes med 'socialt emneområde'. Fastlæggelsen af diskursen på dette område finder imidlertid ikke sted af enkeltindivider, men ved mængden af dem og deres fælles konstruktion af betydning. De bygger så at sige alle med på den fælles diskurs, forstener den ind i 'husets'¹¹ fastlagte form uden at indse, at det kunne have været bygget anderledes. Og værre endnu: diskursen forsøger at fremtræde som det 'naturligste' af verden. Den allierer sig med den uforanderlige natur for at modstå verdens absolutte glidning i tid.

Ordet 'konstruktion' er tidligere kommenteret og ikke uden grund, for diskursbegrebet skal som sagt ses i forbindelse med konstruktivismen og de tilværelsespostulater, den hviler på. At konstruere står i modsætning til at være autentisk. Når subjektet konstruerer sin identitet i senmoderniteten, som der hedder, så

---

¹⁰ En tidlig definition af den strukturalistiske måde at benytte 'diskurs' på lyder i Esbern Krause-Jensens "Den franske strukturalisme" (Kbh. 1973 s. 169): "diskurs: terminologi, udsagnskæde. - Inden for filosofi (i modsætning til 'intuition') erkendemåde, der får greb om sit objekt, ikke direkte som intuitionen, men indirekte, via sproget og andre elementære og regelstyrede operationer, som udgør den diskursive eller ræsonnerende tankevirksomhed". Det 'indirekte' svarer til det, der her kaldes 'afstand-tagen'.

¹¹ 'Hus' her brugt som metaforisk billede

sætter det identiteten sammen af forskellige diskursers tale fx 'om at blive sig selv', 'finde den røde tråd' m.m., og der er slet ikke tale om ægthed i denne konstruktion. Derfor bærer den da også med rette betegnelsen 'socialkonstruktivisme', hvor 'social-' angiver, at det er en konstruktion, der skabes ved interaktion i en gruppe. Man konstruerer ved at sætte elementer sammen fra tidligere og nuværende diskurser i samfundet og ved at skære andre mulige diskurser fra. En metafor for processen kunne være at 'bygge med legoklodser', hvor man søger efter klodser med den rette farve og det rette antal knopper. Og netop denne metafor viser, hvor godt konstruktivismen rammer tidsånden i senmoderniteten. Diskurs kunne i denne metafors forlængelse forstås som den lego-grundplade, der angiver men også begrænser huskonstruktionens udbredelse og form, men selvfølgelig også alle de modeller som legeinstitutionen foreslår, man kan bygge af klodserne (hus med have, slot, skib m.fl.).

Nu vedgår Jørgensen og Philips i deres indledning, at feltet omkring diskursbegrebet er 'ret mudret' og senere endog, at diskursbegrebet er en model, man presser ned over et materiale, men de fastholder dog, at ordet diskurs dækker over "en eller anden idé om, at sproget er struktureret i forskellige mønstre, som vores udsagn følger, når vi agerer inden for forskellige sociale domæner [...] for eksempel [taler man om] 'medicinsk diskurs' eller 'politisk diskurs'" (9). Og bredt starter de i indledningen med at sige, at "en diskurs er en bestemt måde at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på". Sammenfattende kan vi altså forstå diskurs som udbredte konstruerede tale- og skrivemåder om verden i socialiteten, hvortil der i bestemmelsen af dem er knyttet et kritisk aspekt om, at de kunne være anderledes.

Mærkeligt ved diskursbegrebet er dog dets totale fornægtelse af form, udtrykkets karakter eller æstetiske dimension. Tilknytningen til sociologien, som udgør diskursbegrebets fundament, umuliggør en interesse for andet end indholdet. Det er som om sprog i alle dimensioner (ritual, beklædning, gestik) overhovedet ikke forholder sig til sin fremtræden i verden, sin fremtræden for socialiteten. Har udtrykket en form, går vi med diskursbegrebet 'durch' igennem den til det rene indhold. Som om socialiteten overhovedet ikke opererede med form i sin væren. Hvorfor så det udtryk 'livsstil', som sociologien fra 1980'erne har annammet? Det må vel handle om *livsformer*?

Stil igen fra en anden vinkel

Kortest sagt er stil æstetiske fællestræk i en række udtrykselementer inden for en begrænsning. Også disse udtrykselementer træder kun frem for et særligt blik (øre), der vil se dem eller høre dem. Og som hører eller ser dem for at holde sammen på et værk som et æstetisk objekt. Stil er en enhedsskabende kategori, der lever inden for værkets begrænsninger, og som følge deraf har meget at gøre med dets håndværksmæssige 'gjorthed'. Stil er broen mellem det fremstillende og det fremstillede (den fiktive verden), og denne bro behøves for at sikre, at det fiktive påpeges netop som fikтивiteten, der kun kan eksistere på 'håndværkets' betingelser. Stil viser sig i stilistiske detaljer, men disse er kun vejvisere til en bagvedliggende næsten usynlig intention, der sætter sig igennem i udvælgelsen i materialet (her sproget). På en skala fra skriverens virkelighed til den rejste fikтивitet er stilen nærmest på skriverens virkelighed. Den er sådan set skriverens fingerspor afsat ind i materialets formning. Dermed kommer stilen faktisk før den af den rejste fikтивitet. Stil er således alle værk-lag eller søjlers sammenspil eller det punkt, hvor ud fra de alle strømmer.

På trods af stilens 'gjorthed' kan dens virkning forekomme metafysisk: en skabende person taler til os skjult i en anden form end sin egen tale! Måske var stilen lige præcis det femte lag Roman Ingarden, uden at tale om stil, kaldte de metafysiske kvaliteter ved et litterært værk. I hvert fald udfører stilen det arbejde at forbinde verdner, den læsendes nutidsverden med den fremstillede fiktive verden ved at lade den første blive i vedkommendes fysiske tilstand som læsende ord af velklang eller modklang, samtidig med at forestillingen på skrømt deltager i de fiktive begivenheders verden. Stilen er både her i udtrykkene og dér i den forestillede verden. Uden den var der ikke noget fiktivt mirakel, at forestillinger kunne leve, idet de besætter hele ens væsen, i korte øjeblikke. Stilen er den sanselige vej til fra læserens nutidssituation til den rejste anden verden i fiktionen. Uden den ville den fiktive verden ikke *leve* i den levende læser.¹²

Mit eksempel på en sådan stil er hentet fra "Rosens signatur" af Per Højlholt, hvori det fortællende jeg lige har påhørt en svulstig teologisk tale om Skaberen og Adam fra sin frokostbroder på et mælkeri:

---

¹² Måske netop på grund af dette livs-aspekt interesserer Bachtin sig så meget for klangen i romanstilen i *Ordet i romanen*. I det skrevne er der altid en medhørt ('tavs') klang, der er én af stilens fremtrædelsesformer, dens 'tone'.

Igen strøg han sig over hagen, men eftersom det var den eneste gestus han havde undrede det mig ikke. Hvad han sagde havde jeg alt sammen hørt før, vi mødtes ofte på mælkeriet og det var altid det samme foredrag han adspredte mig med, men da jeg efterhånden kunne det næsten udenad underholdt jeg mig udmærket med at indprente mig de små forandringer det undergik. Hver ny variation, hver minimal fortielse anerkendte jeg med et nik og tilkendegav derved at jeg havde bemærket den, hvorpå han beroliget og ansporet gik videre. Næste gang ville alle forandringer være slettet til fordel for andre, alt efter hvad han ønskede at meddele mig og ikke sjældent også hvad han foretrak at fortie. Ved at lade øjeblikket med sit stort og småt sive igennem bestandig den samme diskurs ytrede han sig. (s. 15-16 i *Blindgyder* 2001)

Hvad er nu en sådan passages stil? *Forbeholdets stil* - som ved et lykketræf for denne artikel nævner ordet "diskurs". For stilen er netop den forbeholdne holdning, som rummes i diskursbegrebet. Ældre narrative fremgangsmåder til at beskrive tænksomhed parodieres ('strøg sig over hagen/ eneste gestus'). - Et mødested så banalt som 'et mælkeri' ville ældre narrativer heller ikke nøjes med. Desuden indgår helt moderne talemåder i forhold til 1951, hvor handlingen skal forstille at foregå, om 'variation/ minimal/ diskurs' sammen med gamle talemåder som 'anerkendte/ ansporet/ fortielse'. Man kunne selvfølgelig kalde det dette jugs egen særlige diskurs og karakterisere denne ved to kæmpende diskurser: nutid og fortids talemåder. Men dette jeg er ikke en person i socialiteten men tværtimod i et litterært værk - og dette jugs tale fungerer som en mod-stil til den svulstige tale om Skaberen og Adam. Yderligere er jegets holdning til frokostbroderen, at denne er et sivende sludrehoved, hvad der markeres i afsnittets udbredte s-lyde i starten og i slutningen af citatet: 'strøg, gestus, - slettet, sjældent, sit stort og småt, sive, bestandig, samme'. Disse s-lyde understreger forbeholdet, som tematisk er på banen i det, man med nogen velvilje kunne kalde jegets diskurs som udvikles til en stil med klang. Forfatterskriveren, bag det fortalte jeg, har bestræbt sig på i materialet at finde disse s-klange, fordi de i de lydligt rimede ord bringer forbeholds-holdningen frem. Stilen materialiserer således temaet på læsernærværplanet, påvirker ved affektive kvaliteter (det sivende s) og stemmer vedkommende læser rigtigt ind (hør det er en parodi!). Teksten handler med ordklang, sin stil, hvor diskursen blot har sin indholdsreduktion.

Forholdet til den klassiske stilistik

Man kunne sige at ovenstående stilanalyse kommer let om ved sagen i forhold til den klassiske stilistiks opdeling af

udtrykselementerne. Den tager 'stil' på et mere overordnet plan, hvor stilen ses i dens temaopbyggende dimension, og det er dette greb, som bringer stilbegrebet i faretruende nærhed af diskursbegrebet. Det ses fx i introduktionen af sådanne ad-hoc-stilarter som 'forbeholdets stil'. Men anvendelsen af forestillingen om 'stil' skal signalere, at der tales om en ekstra-betydning i tekstens form, som ændrer hele tekstens status fra at være en social diskursiv meddelelse til at være en fiktiv. Hverken diskurs eller stil har et særligt sprog i sætningerne, så der skal flere greb til, før man endeligt kan fastslå, at det er stil, det drejer sig om, og ikke en diskurs. Man fornemmer således et valg i ordene, der mere går efter deres lyd end deres indhold. Sætninger vil være andet end et udsagn om virkeligheden. De peger på sig selv som udtryk mere end udsagn.

Bag diskursbegrebet ligger som mange gange sagt social-konstruktivismen og dens forestilling om talen eller teksten som en konstruktion. Men er stil ikke selv en konstruktion? Altså et ufærdigt udkast, en plan eller model af noget? Stilen kan meget vel være sammenstykket som et patch-work, men den er som håndgjort af skriveren med den hensigt at fremstå som kunstform ikke en model, en konstruktion, der skal færdiggøres ved at blive appliceret på virkeligheden. Den vokser jo ideelt set ud af praksis i sproget (litteratur), som ikke kan siges at være konstrueret; den kunne ikke 'være anderledes', end den er i det pågældende værk, der er valgt med vilje. Endvidere er den rettet mod den enkelte læser og har ikke til hensigt at etablere gruppe-sammenhæng blandt læsere. Det er således især med hensyn til fraværet af det kritiske aspekt, at forskellen til diskurs melder sig. Stil kan ganske vist rammes af kritik, som det fx skete i den marxistiske tid i 1970'erne, hvor den blev karakteriseret som et forsøg på udbrede borgerlig intimsfære. Men da stil hører til inden for det kunstneriske værks ramme, og den dermed ikke er en umiddelbar del af offentlighedens kamp om retten til at definere sandheden, kan kritikken ikke direkte ramme den.

Stilen forsvarer sig ved at tilhøre den æstetiske kategori, som er anderledes end diskursens sociale. Dertil kommer som sagt, at diskurs så afgjort er en indholds-kategori, medens stil er en formkategori. Kunne man så ikke bare løse problemet ved at sige, 'at stilen er diskursens form'? Det går imidlertid ikke, da stilen som sagt i sin fiktivitet markør ændrer diskursens status fra at tale om verden til at tale om en forestillet verden. Der synes således ikke at være noget kompromis mellem de to betegnelser for en teksts virkninger. De står stejlt over for hinanden, hvad der nok

også er grunden til, at diskursanalysen ikke nævner stilbegrebet overhovedet¹³, og heller ikke kan anvende det i sin sociale analyse.

Og dog ligner de hinanden bl.a ved at være lige uklare. Stil er heller ikke noget veldefineret begreb, ja måske endnu dårligere bestemt end diskurs. Den sandsynligvis bedste definition af fænomenet 'stil' er karakteristisk nok hentet hos en musikteoretiker som Leonard B. Meyer¹⁴: "Style is a replication of patterning, whether in human behavior or in the artifacts produced by human behavior, that results from a series of choices made within some set of constraints". Man bemærker straks, at den ligner diskurs-definitionen temmelig meget: gentagne mønstre inden for et domæne. Men det ses også at vægten ligger på bevidst menneskelig handlen/optræden eller menneskelig produktion af kunst og ikke, som diskursen ville sige, ubevidst produktion af betydning. Man ville jo nok kunne sige, at stil og kunst producerede ubevidst betydning, men det er på et tolket plan over deres forekomst. Det fastslår endnu engang, at diskursbegrebet forudsætter tolkning, nemlig det kritiske aspekt, 'at det kunne være anderledes', på den i diskursen indplacerede tale. Stil laver ikke det overgreb på subjektets 'fordring på sandhed', som diskursbegrebet gør! Stil vil i sit væsen være subjektets (afsenderens) måde at tale sandt om verden gennem gengivelsen af en forestillet verden. Dobbeltgheden af verden og forestillet verden redder stilen gennem fikтивiteten ud af den direkte betydnings-produktion. De mønstre, som skaber den, gør ikke krav på at være direkte af verden, skønt de nok har med den at gøre.

Men hvad er det så for et materiale, stilen udfolder sig i og skaber de omtalte gentagne mønstre i. En litterær roman fx udfolder stilen henover personer, handlinger, landskaber som en sproglig beskrivelses-særhed, der omfatter dem alle, og viser sig for læseren som en specifik stemning inden for dette værks område. Det betyder så også, at disse personer, handlinger og landskaber får et fikтивitetsstempel, der frigør dem fra at være 100% virkelige. Som sproglig handling udad mod læseren bliver stilen den affektivt virkende kraft, ja egentlig det, det handler om ved værket, mere end om dets historie. Også stilen går til en vis grad uden om sagen, den fremstiller, og den vil gribes på sine sproglige gøremål, men her bevidst og ikke, som diskursen gør,

---

¹³ Med undtagelse af Fairclough, der dog nævner stil, men uden at problematisere diskursbegrebet med den in *Discourse and Social Change*. London 1992, s. 127.

¹⁴ Leonard B. Meyer: *Style and Music*. Philadelphia 1989, s.3.

bag om ryggen på den intetanende talende eller skrivende. Igen ser man hvordan stil og diskurs ligger tæt på hinanden næsten som plus og minus i forhold til det samme: det virkende sprog, dels som form og dels som indhold.

Her har jeg dog talt ud fra et stilbegreb, der har med det enkelte værk at gøre, altså værk-stilen. Derudover findes der jo begreber som periodestil, gruppestil, og det af kunsthistoriens stilbegreb udviklede paradigme-begreb hos Thomas Kuhn samt det lignende episteme-begreb hos Foucault. Thomas Kuhn vedgik, at han formede sit paradigmebegreb ud fra kunsthistoriens forestilling om de forskellige perioders stil. Noget lignende må Foucault have tænkt, men hans episteme-begreb handler om de for tidsperioden ubevidste overensstemmelser i videnskabs-diskurserne. Men overalt går samme essentialistiske¹⁵ greb igen i stil-forestillingen: at bestemme enheden i en række tilsyneladende forskellige udtrykselementer. Denne essentialisme med vægten på den udøvende frem for den modtagende har været voldsomt kritiseret siden midten af 1980'erne for gennem enhedspostulatet at hævde en kerne i verden, og kritikken har sikkert bidraget til stilbegrebets fald. For man kunne med rette spørge, hvordan man analytisk finder en sådan enhed?

'Att göra en stilanalys'

Sådan hed et fremragende kapitel i Melin og Langes bog *Att analysera text* (Lund 1985, s. 7-48), og jeg har tidligere i artiklen "Stil og stilanalyse" (Synsvinkler 37) omtalt det indgående for dets evne til at opstille spørgsmål, der kan føre til en bestemmelse af stilen i en litterær tekst. Hovedgrebet, som anvendes i analysen af stil i dette kapitel, er sammenligning med andre stilarter, som allerede findes i vores forestillingsverden. I lange katalogrækker opstiller kapitlet alle de stil-forbindelser, vi som trænede læsere behersker: fx akademisk stil, elegisk stil, grov stil, komisk stil, lyrisk stil, psykologisk stil, talesprogsstil og mange flere. Stilbestemmelsen i den konkrete tekst sker da ved at søge stilens nærmeste lige i dette katalog og derudfra, som en slags mellemproportional mellem de mange lignende, at fremsætte stilpåstande, der eftervises i værket. Stil sættes derigennem som en slags tillærte for-former, som vi kombinerende udnytter, når vi møder en stil-forekomst.

Denne fremgangsmåde forudsætter, at vi har et repertoire af stilarter i vores bevidsthed indlært gennem en fortsat kontakt med

---

¹⁵ Skønt Foucault næppe ville godkende en sådan bestemmelse.

kunstværker. Adskiller dette repertoire sig nu fra repertoire af diskurser som det sociale nutidsindivid tænkes at beherske og 'trække på' i diskursteorien? Ikke meget, men måske dog i forskellen på et form-repertoire og et indholds-repertoire. Igen ser vi, hvor tæt stil og diskurs ligger på hinanden som forestillingsmønstre, og at diskurs må være tænkt som den dekonstruktion af stilbegrebet, der blev nødvendig, da stil skulle anvendes uden for det æstetiske område i beskrivelsen af socialiteten, og det skabende subjekt forsvandt i statistiske gruppe-sammenfatninger. Eller da man parallelt med ordet 'livsstil' søgte at anvende æstetiske begreber på sociale fænomener. Fra stil kunne diskurs da arve evnen til at sammenfatte store tekstmængder, men måtte tilføje det kritiske aspekt for ikke at blive låst i det æstetiskes uvirkelighed. Det skete fra midt i 1980'erne, hvor kunsten samtidig ophørte med at være model for subjekt-dannelse, og formen (stilen) blev frataget sit indhold. Det skabende subjekt blev erstattet af det modtagende og diskursivt tvungne gruppeindivid. Denne begrebsudvikling til fordel for diskursbegrebet kan nok ikke gøres om, og diskurs er uden tvivl kommet for at blive som analysebegreb, da det fungerer udmærket på sociale sammenhænge. Alligevel vil sikkert adskillige, deriblandt jeg, fastholde stilbegrebet for at gøre modstand mod diskursbegrebet for derigennem at videreføre et subjekt, der kan transformere sig ind i en skabelse (stilen i værket) forskellig fra det selv og dog deri se sig selv. Fordi stilen lader det opretholde fordringen om at tale sandt på kunstens område til et andet subjekt, læseren. Diskursens indbyggede forbehold over for det virkende sprog bringer os aldrig til at forstå, hvorfor det virker.

BO HAKON JØRGENSEN, f.1946, dr. phil. på en afhandling om Karen Blixen (2000), professor i dansk litteratur (SDU) (2008). Seneste større udgivelse *Det skæves majestæt* (2008) om Per Høholt.

Litteratur

- Mihail Bachtin, 2003: *Ordet i romanen*. København.
James V. Caetano, 1988: *Language, History and Style. Leo Spitzer and the Critical Tradition*. London.
Mikel Dufrenne, 1953: *Phénoménologie de l'expérience esthétique*. Paris.
Horace Engdahl, 1992: *Stilen och lyckan*. Stockholm.
Norman Fairclough, 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge.
Norman Fairclough, 2008: *Kritisk diskursanalyse*. København
Hans Ulrich Gumbrecht (red.), 1986: *Stil. Geschichten und Funktionen eines Kulturwissenschaftliches Diskurselement*. Frankfurt am Main.
Marianne Winther Jørgensen og Luise Phillips, 1999: *Diskursanalyse*. Roskilde.

Wolfgang Kayser 1948: *Das sprachliche Kunstwerk*. Bern.
Leonard B. Meyer, 1989: *Style and Music*. Philadelphia.
Beryl Lang (red), 1977: *Concept of Style*. Pennsylvania.
Lars Melin & Sven Lange, 1985: *Att analysera text*. Lund.
Kirsten Rask, 1995: *Stilistik*. København.
Bernhard Sowinski , 1991: *Stilistik*. Stuttgart.
Leo Spitzer, 1961: *Stilstudien*. München
Bernd Spillner (red), 1984: *Methoden der Stilanalyse*. München.
Ole Strøm, 2007: *Til en diskursanalytisk grundmodel*. København.